

Situace a celkový stav dnešní češtiny

FRANTIŠEK DANEŠ

Celková situace

Mluvíme-li o situaci nějakého jazyka, máme na mysli obecný společenský stav, v němž se daný jazyk nalézá a vyvíjí v jisté zemi nebo na jistém teritoriu v určitém časovém úseku v daných politických, sociálních a kulturních podmínkách (srov. Jedlička 1982, s. 49n.) Jde (1) o rozsah a způsob užívání jazyka a jeho variet v různých komunikačních oblastech, (2) o vztah mezi jazykem (jazyky) a varietami z hlediska jejich společenské hierarchie a jejich distribuce a konkurence v různých komunikačních oblastech, (3) o druh a intenzitu postojů uživatelů jazyka k jazyku (jazykům) a jejich varietám. Velmi podstatným aspektem jazykové situace je její výrazně dynamická povaha. Trvale se mění, vyvíjí a jednotlivé její složky a působící faktory vykazují vnitřní pětí. Neméně závažný moment představuje pak ta skutečnost, že jednotlivá jazyková společenství a jejich jazyky se nenacházejí v izolaci, nýbrž existují v kontaktu s jinými společenstvími a jejich jazyky, jsou součástí nějaké širší geografické, politické a kulturní sféry. Proto je třeba nazírat a studovat situaci a stav dnešní češtiny v tomto širším rámci.

Sociologové charakterizují současný stav „euroatlantické společnosti“, do níž nyní vstupujeme, těmito dominantními typy důležitých procesů sociální změny. Prvním z nich je **modernizace**, zahrnující rozvoj techniky a vědy, informatizaci společnosti, tzv. třetí industrializaci, urbanizaci, sekularizaci a rozvoj organizací byrokratického typu. Druhým procesem je vznik **masové společnosti** (či společnosti hromadné spotřeby): dochází k obrovské standardizaci způsobu života, ale též uvažování a hodnot, působením masmédií se stává společnost značně uniformní. Třetím procesem, velmi významným, je **globalizace** společnosti, při níž dochází k rozšiřování prostorových rámců v ekonomice, politice i kultuře. Zároveň se však uplatňují i tendence opačné, **diverzifikační**, zájem o jevy okrajové, specifické, periferní a zvláštní. A je třeba dodat, že vůbec svářících se tendencí a procesů nalézáme v současné společnosti více – to ovšem patří k charakteristice každé lidské společnosti a je významným činitelem její vývojové dynamiky.

Česká národní společnost vstupuje nyní plně do této euroatlantické situace jednak se zpožděním, jednak poznamenána svou specifickou historickou zkušeností nejen posledních sedmdesáti osmdesáti let, ale vlastně více než tří set let. (Vzpomeňme jen, že celé obrozené úsilí bylo vedeno už tehdy snahou výstižně formulovanou Františ-

kem Palackým: „Hleděli jsme staré Čechy uvést do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch.“) Dobře víme, kolik změn česká společnost prožila, kolik různých režimů se u nás vystřídalo. Přitom ony změny byly převážně chápány jako vnucované zvenčí, jako cosi cizího, čemu se musela stále přizpůsobovat, často tak, že jí jako celku nezbyvalo než se sehnout, přihrbít, aby přežila. V důsledku toho vznikala tzv. druhá společnost, lidé žili spíše v rodinách a malých skupinách, kdežto stát a instituce byly pro ně čímsi cizím, až nepřátelským. Střídání účelových ideologií vedlo i k tomu, že lidé přestávali věřit hodnotám a ztráceli důvěru k čemukoli, co přesahuje každodenní zkušenost a zcela osobní hodnoty jednotlivců nebo malých skupin. (Přidržuji se výkladů českého sociologa M. Illnera).

Naše společnost se dnes nachází v dosti komplikovaném, až rozporuplném stavu, kdy na jedné straně dychtivě přijímá ze světa věci nové a na druhé straně se stále musí vyrovnávat s tím, čím nás poznamenala minulá zkušenost. Jednotlivé momenty tohoto stavu se významně reflektují v jazyce a řeči, v komunikačních procesech.

Začneme obecným zjištěním, že žijeme v období, kdy se svět lidských jazyků dostal do stavu bouřlivých proměn. To, co se na této scéně odehrává, je něco nesmírně zajímavého a významného s dalekosáhlými důsledky pro budoucí tvář Evropy i celého světa. I když probíhající procesy a jejich příčiny a motivace nejsou, ve své podstatě, něčím zcela novým, jsme dnes svědky dramatické intenzifikace jejich působení.

Nejtypičtějším jevem vyvolaným současnými civilizačními podmínkami je patrně neobyčejně živý a poměrně snadný pohyb obyvatelstva jak uvnitř jednotlivých společenství, tak mezi společenstvími, státy a kontinenty. Tato nebyvalá **migrace** – probíhá i u nás – nese s sebou ovšem též intenzivnější **kontakty** mezi jednotlivci, jejich skupinami a mezi kulturami. Stěhují se nejen lidé, ale i výtvoři jejich práce a kultury. – Jazykový následek migrace a kontaktů by bylo možné zhruba charakterizovat jako **vyrovnávání (nivelizaci) dosavadních rozdílů**. Dochází k jazykové **homogenizaci**, kterou lze chápat i jako úbytek či snižování jazykové variety. Pochopitelně při tom dochází k **míšení jazyků**, resp. dialektů a jiných subvariet. I když se jazykové míšení může někomu jevit jako věc nežádoucí, ne-li hříšná, podle názoru puristů, přece jen nevyhnutelně existuje (a vždy existovalo). Nepochybně ovšem vnáší do jazyků jistou **nestabilitnost, nejistotu a variantnost**.

Uvnitř češtiny a podobně i uvnitř jiných evropských jazyků se dnes setkáváme zejména s jistými dynamickými jevy, které lze shrnout pod termínem **substandardizace**. Jde o vztah standardního neboli spisovného jazyka a variet stojících mezi ním a dialekty. Mezi tyto jevy patří zejména vyšší společenské hodnocení substandardů (spojené s přibývajícím tolerancí v otázkách jazykové normy): Substandardy se stávají zdrojem jazykových změn, mění se poměr standardu a substandardů v ústní komunikaci a substandardy pronikají i do standardu psaného.

Standard či **standardní jazyk** je označení utvořené podle anglosaského vzoru a v posledních letech užívané v mnoha zemích, též u nás (už V. Ertl, nověji Al. Jedlička) a na Slovensku. Jeho výhoda spočívá v tom, že se jeví jako termín „neutrální“ (jak poznamenal už Bloomfield) – avšak zůstává nejasné, zda jde o „standard“ ve smyslu

obecně uznávané, závazné normy, anebo ve smyslu hodnotícím, totiž jako vysoký stupeň kvality (anebo snad obojí?). U nás ovšem dosud převažuje tradiční termín *spisovný jazyk* a preferují ho i někteří lingvisté zahraniční (srov. J. Neustupný 1978, s. 268 – „literary language“) s odůvodněním, že je těsně svázán s pojmem a jevy jazykové kultury.

Termín *substandard(ní)* nebo *nestandard(ní)* lze chápat ve smyslu užším, jako „pokleslý“ nebo „nižší“ standard, anebo širším, „vše mimo standard“. Jazyková skutečnost je ovšem méně schematická: spíše tu zjišťujeme široké pásmo (diapazon) rozkládající se mezi „vysokým standardem“ (především psaným spisovným jazykem v úzkém smyslu, s velmi silnou normou), jeho hovorovou vrstvou a dále pak různě „obecnými“ regionálními koiné, tj. interdialekty s rozličným rozsahem užívání, až ke zcela omezeným místním nářečím a k slangům. Přitom mezi těmito oblastmi neexistují v dnešní češtině ostré, neprostupné hranice, nýbrž více nebo méně plynulé přechody. Nejde vlastně o útvary ve smyslu vymezených formací s pevnou normou.

To vše platí zejména tehdy, nevycházíme-li z apriorních lingvistických konstruktů, nýbrž usilujeme zjistit a popsat, jak lidé skutečně mluví v různých komunikativních situacích, kterých prostředků v nich užívají. Mohli bychom říci, že dnes – necháme-li stranou čistě formální „spisovné situace“ (viz dále) – jen málokdo užívá nějaké „čisté variety“. Zpravidla mluvíme jazykem kombinovaným, smíšeným, např. hovorově spisovným promíšeným prvky tzv. obecné češtiny, nebo regionálním interdialektem kombinovaným s lokálním nářečím a některými tvary spisovnými. A navíc přistupuje významná diferencovanost řeči podle nejrůznějších mluvnických situací, přičemž tato diferenciací probíhá v řeči každého jednotlivého mluvčího. Nejde při tom snad jen o rozdíly stylistické apod., nýbrž i o rozdíly čistě jazykové (hláskové, morfologické, lexikálně–frazologické, intonační aj.). Z hlediska předpokládaných útvaryových norem jde o jejich rozpad, což může připomínat některé teze postmodernistické. Spíše však půjde o to, že obě oblasti jevů – na jedné straně běžné jazykové chování a na druhé straně filozofické teze – mají společný zdroj v tom, čemu se metaforicky říká duch doby, tedy nová atmosféra, nová mentalita, kterou by bylo možno vysvětlovat jako responzi na převratné změny, jež prožíváme.

Pro českou jazykovou situaci je tedy příznačné, že se v ní – na rozdíl od mnoha jazyků jiných – spisovný (standardní) jazyk většinou neužívá ve funkci ústního dorozumívacího prostředku v běžných „hovorových“ situacích. Čeští mluvčí jsou tedy převážně „dvoujazyční“. Jazykové situace tohoto druhu analyzoval americký sociolingvista Ch. Ferguson pod názvem *diglosie* (podrobněji viz Daneš, 1987). Ve skutečnosti však není snadné onu sféru běžně mluvené či všední, každodenní řeči materiálově vymezit a popsat. Zajímavou definici uvádí Dudenův „Deutsches Universalwörterbuch“ pod heslem „Umgangssprache“: „Jazyková vrstva stojící mezi jazykem spisovným (Hochsprache) a nářečím, ovlivňovaná regionálními, sociologickými a skupinovými danostmi“. A britský „Collins Cobuild English Language Dictionary“ říká v hesle „colloquial“, že tímto adjektivem „popisujeme slova, výrazy nebo jazyk, které jsou neformální a užívané zejména v konverzaci spíše než ve formálním psaní“ (jako synonyma se objevují adj. „informal“ a „everyday“).

Termínem *běžně mluvená čeština* lze označovat repertoár všech různých, různorodých jazykových prostředků (nespisovných, ale zčásti i spisovných, resp. společných), kterých se užívá v situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka. Jde tedy o rozsáhlou nejednotnou, nehomogenní řečovou oblast vykazující vysoký stupeň variantnosti, kterou probíhá řada parametrů (lokální, regionální, generační, sociální, aj.). Přitom se tu projevují dva momenty typické pro dnešní situaci češtiny: Za prvé je to široce oblastní rozdíl mezi Čechami na jedné straně a Moravou se Slezskem na straně druhé (ovšem bez ostrých hranic a s probíhající expanzí z Čech na východ). Za druhé je to tzv. míšení kódů (přepínání kódů je jev jiný), tj. v běžném jazykovém styku se zcela obvykle objevují substandardní formy v jistém, nikoli zcela volném smíšení či kombinování s formami standardními. V principu tu jde o vztah reciproční: i ve formálních jazykových situacích se může stát, že v jistých momentech řeči (s oslabenou jazykovou cenzurou, většinou v souvislosti s emocionálním postojem) uklouznou mluvčímu některé substandardní formy (odhlížeje od oblastních nebo nářečních rysů fónických, které je však většinou možno chápat jako varianty standardu). A ovšem rovněž ve vlastním systému standardu je vliv substandardu aktuálním jevem, problémem i vývojovým faktorem.

Na území Čech lokální dialekty téměř vymizely, i když jisté zbytkové jevy existují nadále, a vznikl oblastní český interdialekt, v podstatě na základě pražsko–středočeském. Jeho dnešní celouzemní rozšíření vděčí zčásti poválečné migraci do pohraničí. Tato tzv. *obecná čeština* představuje především specifická (zjednodušená) flectivní paradigmata a jisté hláskové alternanty (střídnice). Avšak její norma není jednotná ani stabilní (jak uznávají i ti, kdo obecnou češtinu upřednostňují – srov. např. Hronek a Sgall 1992 a Danešovu recenzi 1993). Protože jde o jazykové jevy pražského státního a kulturního centra, dochází k jejich již zmíněné expanzi na západní a zčásti i střední Moravu. (V přechodném česko–moravském pásu jde ovšem zčásti o totožnost obecné češtiny s tradičním nářečím.)

Termín „*obecná čeština*“ má jisté nedostatky. Původně bylo toto adjektivum chápáno ve smyslu „řeč obecných, tj. prostých, neurozených občanů“ (v protikladu k češtině spisovné, vyšší), nyní se však chápe ve významu „všeobecně užívaná“. Tuto dvojitvářnost formuloval už Havránek (1936–1938): Obecná čeština stojí ve dvojím funkčním vztahu. V poměru k lokálním nářečím plní úkol koiné a do jisté míry tak supluje spisovný jazyk. A v poměru ke spisovnému jazyku plní úkol jazyka lidového a kromě toho se svou funkcí odlišuje od hovorové vrstvy spisovné.

Na Moravě a ve Slezsku je několikanásobná nářeční diferenciací ještě živá. Vznikají, resp. se rozvíjejí, interdialekty (dosud však se nerýsuje nějaká obecně moravská koiné). Běžně mluvená řeč v jednotlivých regionech představuje často směs daného interdialektu s více nebo méně výraznými rysy starého lokálního nářečí, standardu, popř. i obecné češtiny. Přitom se mluva městských center liší od mluvy na vesnicích (dokonce takto vzniká i jakási diglosie venkovských mluvčích). Celkem je užívání spisovné češtiny v ústní komunikaci na Moravě a ve Slezsku zřetelně častější než v Čechách a postoje mluvčích k užívání spisovného standardu pozitivnější než v Čechách

a přitom ovšem oblastně česká „obecná čeština“ bývá často hodnocena jako hrubá a také jako rys nevítaného pragocentrismu. Je však třeba dodat, že některé výrazné rysy lokálně moravsko-slezské se mohou v Čechách leckdy pociťovat jako jisté provincialismy.

Jak se bude dále vyvíjet sféra běžně mluvené češtiny, lze jen obtížně předvídat. Máme předpokládat nejprve konstituování jakési „obecné moravštiny“, která by pak (kdy?) jaksi splynula s českou obecnou češtinou, takže by vznikla opravdu obecná, tj. celonárodní běžně mluvená čeština? Anebo je předpoklad onoho moravského mezi-
stupně zbytečný? Pohyb obyvatelstva, migrace, snadná komunikace a kontakty, a zejména působení masmédií spojených s pražským politicko-kulturním centrem mají na šíření obecné češtiny na celém českém, moravském a slezském území stále větší vliv. Avšak rychlost a hloubku tohoto šíření dovedeme dnes stěží odhadnout, právě tak jako interakci obecné češtiny, která se rovněž sama vyvíjí, s existujícími nadnářečnými varietami, popř. i s jazykem spisovným. (O celé této problematice pojednávají podrobně stati věnované běžné mluvě a regionální diferenciaci dnešní češtiny.)

Jak dnes vyhlíží distribuce spisovného standardu a forem substandardních?

Za prvé čeština spisovná pokrývá oblast textů psaných (ovšem s výjimkou některých textů krásné literatury, popř. též soukromých dopisů).

Za druhé, v komunikaci ústní je stav zhruba tento: Školní vyučování, veřejné, politické, vědecké a podobné diskurzy, stejně tak jako televizní a rozhlasové zpravodajství, hlášení apod. představují doménu spisovnou. Nejasná a kolísavá je situace mluvené komunikace v administrativním a podobném styku s občany. Zčásti je tomu tak i v situacích nakupovacích, kde se zřejmě jeví substandard přijatelný. (Jsou zde výrazné rozdíly lokální a hlavně individuální, závislé na obou partnerech hovoru a na prostředí.) Podobně neurčité situace představují neformální diskuse, rozhovory odborníků, techniků, vědců, politiků aj., zatímco u mnoha umělců převažuje, zejména v Čechách, substandard, leckdy spojený s jistou komunikační ležérností, někdy až malou kultivovaností (patrně tu spolupůsobí snaha po vyjadřování bezprostředním a autentickým).

V různých rozhlasových a televizních pořadech je jazyková situace značně pestrá a heterogenní a zcela zřetelně závisí nejen na typu pořadu, ale též na individuálních zvyklostech, sklonech a schopnostech mluvčího. Platí to zejména o těch mluvčích, kteří nepatří k profesionálům médií. V hrubých rysech se ukazuje, že politikové, lidé z vyšší administrativy a obchodního světa, právníci, lékaři a ekonomové užívají v naprosté většině a přirozeným způsobem jazyk spisovný. Do velké míry, nikoli však obecně to platí též o vědcích a žurnalistech. – Že se v rodinném životě zpravidla spisovně nehovoří, je zřejmé – naší vlastní mateřštinou je interdialekt (v Čechách obecná čeština) nebo dialekt.

A opět, zhruba řečeno, existují řečové situace trojího typu: (1) v nichž se užívání spisovného jazyka očekává, (2) v nichž se jeví jako přijatelný nejen spisovný standard, ale i substandard a (3) v nichž by se užití spisovného standardu jevílo jako nepřirozené. Existují ovšem i situace smíšené, kdy v jednom a též dialogu, diskusi nebo kon-

verzaci jeden z partnerů mluví standardem (např. moderátor) a druhý nebo druzí nikoli. Jazykové normy pro tyto situace (pokud se tu dá vůbec mluvit o normách) jsou slabé (s výjimkou jistých oficiálních či jinak formálních situací) a nejednotné, s regionálními, generačními a jinými sociálními rozdíly. – Je pochopitelné, že cizincům se takováto situace jeví jako neprůhledná a obtížná. S ní se musejí vyrovnávat ovšem i překladatelé a tlumočníci.

Celkovou dynamiku situace dnešní češtiny by bylo možno charakterizovat takto:

Na rovině **materiálové** dochází k vyrovnávání či nivelizování v důsledku míšení na ose diatopické (místní – srov. snadné možnosti komunikační, pohyb obyvatelstva, migrace a imigrace, kontakty), zatímco na ose diastratické, zejména pokud jde o rozdíly generační, je dost zřetelná diferenciaci (srov. i německý termín „Verjugendlichung“). Dochází však i k druhé diferenciaci, funkčně stylistické, spojené se stále nově se vyvíjejícími druhy a poddruhy odborné komunikace („languages for special purposes“), s novými žánry. Pozice standardu se oslabuje, protože však žádná jednotná a pevná norma substandardní a rovněž normy pro užívání standardu a substandardů v jednotlivých komunikativních situacích jsou v pohybu, je ústní jazykový úzus poměrně pestrý, poněkud nepřehledný a v jednotlivých případech neprediktabilní (často podmíněný individuálně). Existují však jisté situace, v nichž je užívání standardu obligatorní nebo přinejmenším se očekává. A lze konstatovat, že mluvčí v těchto situacích spisovnou normu dobře ovládají a užívají ji přirozeným způsobem.

Vztah mezi standardem a nestandardem (především tzv. obecnou češtinou) je dvojaký. Na jedné straně jde v některých komunikativních situacích o konkurenci mezi oběma, přičemž – a to je třeba zdůraznit – jedná se v případě obecné češtiny téměř vždy o jisté ingredience standardních forem nebo přímo o míšení (kombinaci) obou. Na druhé straně substandardní prvky, většinou morfologické a lexikální, pronikají do hovorové vrstvy standardu a později často ještě hlouběji. (Podrobněji o vztahu spisovnosti a nespisovnosti viz Chloupek, 1986, a sb. Spisovnost a nespisovnost dnes, 1996.)

Existují rovněž někteří lingvisté, kteří podporují proces radikální modernizace a zjednodušení standardu a věří, že by bylo možné a rozumné tento proces pomocí různých zásahů urychlit. Tento preskriptivní a manipulativní přístup k jazykovému vývoji se nám však jeví jako značně problematický, neboť je ve zřejmém rozporu s elementárními zkušenostmi a poznatky sociologie jazyka. Každý jazyk je jevem příliš složitým, citlivým a nevypočitatelným. Je možné odhadovat v hrubých rysech více nebo méně pravděpodobné tendence a kalkulovat s nimi, nikoli však konkrétní, individuální změny jednotlivě – jenže v jazykovém úzu jde právě o jednotlivost.

Většinou bývá tento problematický přístup spojen s tendencí k nivelizaci vnitřní stylistické diferenciaci standardu, především se výrazy vyšších stylových vrstev a prostředky zastarávající a archaické považují za zbytečné a komplikující příkrasy. Tyto tendence však rozhodně nepředstavují rozhodující směřování ani v lingvistice, ani ve veřejném jazykovém mínění.

Pokud jde o **postoje mluvčích a hodnotové škály**, je možné rozlišit dvě různé, ne-li protikladné orientace, které jsou vnitřně ještě dále výrazně diferencovány.

K první orientaci patří ti uživatelé jazyka, kteří se nějakým způsobem o jazyk zajímají. Jedna skupina z důvodů tradičních, nacionálních (též puristických), druhá je zase motivována etickým přesvědčením, že se jazyk za komunistického režimu pokazil a nyní vyžaduje očistu a kultivaci. Také dnešní invaze anglicismů bývá mnohými lidmi hodnocena jako ohrožení češtiny. (Naproti tomu však lexikální vrstva jednotek ze starých klasických jazyků bývá, především intelektuální společenskou vrstvou, vysoko ceněna a jejich původní pravopisná podoba preferována a vyžadována, přestože opravdová znalost latiny je dnes u nás nevelká). Existují však i sociální skupiny, které považují osvojení si spisovné normy za praktickou nezbytnost a požadavek. Je to např. typický postoj nové společenské vrstvy podnikatelské.

Druhá z obou orientací se ukazuje jako patrně důležitější pro budoucí vývoj jazyka, přinejmenším proto, že je typická pro mladší generaci a je v soulase s převažujícími tendencemi v jiných kulturních jazykových společenstvích ve světě. Uživatelé jazyka s touto orientací projevují slabý anebo žádný zájem o spisovný jazyk, dříve tradiční historicko-nacionální postoj nestojí už v popředí, avšak není většinou nahrazován moderním postojem občanským. Pocit závaznosti norem a vědomí spoluzodpovědnosti za kvalitu jazyka jsou oslabené, popř. mizí, a celý postojový a orientační systém a odpovídající hodnotová škála se mění. Leckdy bývají takovéto postoje spojeny s laxností a ústupem kultivovaného chování (tj. chování – a nejen jazykového –, které bylo dosud považováno směrodatnými vrstvami za kultivované) – srov. kupř. hodnotový posun v užívání vulgárních výrazů. Tudíž ruku v ruce s destandardizací mnohdy dochází k dekultivaci, či snad přesněji k proměně hierarchie hodnot.

Na závěr stručná **rekapitulace** globální situace dnešního **spisovného standardu**.

Vývoj české spisovné komunikace jde nyní rychleji kupředu a je možné, že dospěl do rozhodující etapy. Je pod vlivem několika faktorů, z nichž se jeví jako určující následující tři: 1. specifická česká diglosie, 2. stále hlubší a detailnější funkční diference (vznik nových druhů textů, většinou odborných, s rozdílnými, leckdy i protikladnými požadavky), 3. masivní vliv cizích jazyků, především angličtiny. V důsledku toho dostává spisovný jazyk některé nové dimenze a zčásti nabývá jiné podoby, jiného charakteru. „Decentralizuje se“, jeho obrysy či hranice se stávají neostrými, rozplývavými a jeho vnitřní struktura (konzistence) se rozměšňuje, tj. stává se méně kompaktní i méně jednotnou (ve smyslu horizontální jednotnosti). (Viz Daneš, 1987.)

Snad se můžeme odvážit závěru, že dnešní uvolňování spisovných norem a přesuny v žebříčku hodnot jsou patrně jevem přechodným, signalizujícím jejich přebudování směřující k vytvoření nového standardu.

Charakteristické jevy současné češtiny

Předcházející výklady se pokusily obecně načrtnout celkovou situaci dnešní češtiny v její dynamice a v širších souvislostech a postihnout hlavní tendence jejího vývoje v posledních desetiletích a možné perspektivy.

Nyní je třeba všimnout si stavu dnešní češtiny konkrétněji, i když opět jen v celkovém pohledu. Detailní rozbor dnešní češtiny podávají následující jednotlivé stati-sondy, zkoumající užívání češtiny v některých vybraných komunikativních oblastech a v jednotlivých českých a moravských regionech.

Každý jazyk je v pohybu. A máme-li charakterizovat jeho současný stav, můžeme to učinit nejspíše tak, že přihlídneme k tomu, v čem se tento stav liší od stavu dřívějšího, přičemž se pro současnou češtinu nabízí jako přirozený časový úsek období polistopadové. Nemůže tu samozřejmě jít o nějakou ostrou, pevnou hranici. Každý dynamicky orientovaný pohled na současný stav si musí všimnout nejen jevů nových, ať už v úzu pevněji zakotvených anebo nastupujících, nýbrž i jevů průběžně trvajících, přetrvávajících z období minulého (v různé časové hloubce), a ovšem též jevů postupně mizejících, resp. už odešlých.

Druhým aspektem, jehož je zapotřebí si všimnout, jsou cesty a způsoby těchto změn. Nejnápadnější je jistě přejímání jazykových jevů cizích (spojené s jejich adaptací do češtiny a s jistým přizpůsobováním samotné struktury češtiny těmto přejímaným prvkům) a vytváření jevů nových uvnitř češtiny, popř. přetváření jevů už existujících. Toto „přetváření“ je třeba chápat velmi široce a lze do něho zahrnout i výraznější změny ve frekvenci jednotlivých jevů, posuny v jejich stylových hodnotách a v neposlední řadě posuny ve významu slov, resp. nabývání některých významů nových.

Všechny takovéto změny mívají různou, několikero motivaci, bývají způsobeny jak podmínkami objektivními (vnitřními i vnějšími), jazykovými i mimojazykovými (přičemž druhé z nich jsou „filtrovány“ prvními), tak subjektivními. Uplatňují se tu jednak skutečné nové výrazové potřeby (tedy moment racionální), uvědomělý záměr i podvědomé responze, jindy jen náhoda či shoda okolností a mnohokrát přirozený lidský sklon věci proměňovat, upravovat, radost z novot, jistá hravost a v neposlední řadě pak touha napodobovat, „nezůstávat pozadu“. Jinak řečeno, leckdy tu jde o módu a módnost, uživatelé bývají – řečeno lidově – „chytlaví a opičiví“ (ať už jde o nápodobu nových jevů přicházejících z ciziny, nebo ze zdrojů domácích). Pozorování jazykového chování českých mluvčích v současném období ukazuje, že naše národní společenství se chová ve zvýšené míře napodobivě (ostatně na tento sklon upozornil už B. Bolzano).

Na první pohled je nejnápadnější **vliv angličtiny** ve slovní zásobě. Bohatý materiál podává především speciální stať našeho souboru pojednávající o anglicismech a mnoho příkladů se najde i v dalších, speciálních statích. Anglicismy, staršími, novějšími i zcela novými a stále přibývajícími, jsou dnešní psané i mluvené jazykové projevy silně prostoupeny, a to v nejrůznějších komunikačních oblastech (s rozdíly generačními) a v různé stylové platnosti. Zdrojem jsou knihy, časopisy, masmediální i přímý styk s cizinci (doma i na cestách). Z této skutečnosti, jakož i z povahy anglického pravopisu a výslovnosti plyne i značná nejednotnost v psaní a výslovnosti (při čemž hraje úlohu i poměrně malá znalost angličtiny u českých mluvčích).

Je třeba poznamenat, že zatímco vliv ruštiny na češtinu během komunistického režimu a tlaku u nás nebyl kupodivu velký (maximální byl v oblasti politické organiza-